

Людмила Овчаренко
(Опішне, Полтавська обл.)

**ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ НАРОДНОГО ХУДОЖНЬО-
ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЮ «ВІДРОДЖЕННЯ»
ОПІШНЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ХУДОЖНЬОГО ЛІЦЕЮ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ВИКЛАДАННІ НАВЧАЛЬНОГО
ПРЕДМЕТУ «ОСНОВИ КЕРАМОЛОГІЇ»**

Подано стислу інформацію про Народний художньо-етнографічний музей «Відродження» Опішнянського державного художнього ліцею імені Василя Кричевського; вказано шляхи формування музейних колекцій; розглянуто роль шкільного музею у викладанні навчального предмету «Основи керамології».

***Ключові слова:** керамологія, Основи керамології, гончарство, керамологічні експедиції, Народний художньо-етнографічний музей «Відродження», Опішнянський державний художній ліцей імені Василя Кричевського.*

The article provides brief information about the Folk Art and Ethnographic Museum «Renaissance» of the Vasyl Krychevskiy Opishnya State Art Lyceum; indicates the ways of forming museum collections; considers the role of the school museum in teaching the subject «Fundamentals of Ceramology».

***Keywords:** ceramology, Fundamentals of ceramology, pottery, ceramological expeditions, People's Art and Ethnographic Museum «Renaissance», Opishnia State Art Lyceum named after Vasyl Krychevskiy.*

Опішнянський державний художній ліцей імені Василя Кричевського – єдиний в Україні спеціалізований з гончарства освітній заклад, який надає початкову мистецьку і повну загальну середню освіту. Понад 25 років він функціонує у гончарній столиці нашої країни – в Опішному. Історичне коріння гончарної освіти в одному із найпотужніших осередків традиційного гончарства бере початок із 1894 року, коли було засновано першу в Лівобережній Україні Опішнянську зразкову гончарну навчальну майстерню Полтавського губернського земства [7; 1]. З того часу під різними назвами гончарні навчальні заклади успішно діють в Опішному, виховуючи нові покоління гончарів на кращих традиціях всесвітньо відомого опішнянського гончарства [5, с. 274-392].

Авторка даної студії, яка упродовж понад 20 років очолює Опішнянський державний художній ліцей імені Василя Кричевського, здійснивши 17-річне фундаментальне дослідження гончарного шкільництва в Україні [5], з'ясувала, що традиційно, з кінця ХІХ ст. в Україні при гончарних навчальних закладах організовували музеї

зразків глиняних виробів [6]. В основі музейних збірок були кращі роботи учнів та місцевих гончарів. Особливо потужно вказаний напрямок діяльності було організовано у Опішнянському та Кам'янець-Подільському осередках гончарної освіти в Україні [4; 5]. Переважна більшість гончарних навчальних закладів Наддніпрянської України займалися експедиційною та музейницькою діяльністю, формували колекції кращих глиняних виробів народних майстрів, своїх викладачів та вихованців, які використовували у навчально-виховному процесі. Зазвичай експонати до шкільних музеїв збирали працівники та учні. Особливе місце в музеях займали зразки традиційного гончарства, які активно застосовували в якості наочних прикладів форм та декору. У такий спосіб було сформовано унікальні колекції глиняних виробів, які в складі музейних збірок існують і до сьогодні (Полтава, Миргород, Опішне, Суми, Ромни, Кам'янець-Подільський, Межигір'я, Пархоменко (Луганщина)). З огляду на потужність колекцій гончарних виробів, які вдалося оглянути, найбільш результативно експедиційною й музейницькою діяльністю займалися гончарні навчальні заклади у Полтавщині й Поділлі. Таким чином, можемо стверджувати, що музеї, які діяли в осередках гончарного шкільництва упродовж кінця ХІХ – 1 половини ХХ ст. були виявом одного із напрямків розвитку української культурної керамології, оскільки займалися збиранням, вивченням, збереженням, популяризацією традиційного гончарства та виховували на кращих зразках народного мистецтва нові покоління майстрів.

Колегіум мистецтв (скорочена назва закладу до 2021 року) успадкував від гончарного шкільництва України кращі традиції й одна із них – ідея створення шкільного музею. Покеровуючись досвідом різних гончарних навчальних закладів України, а також, територіально знаходячись в одному із найпотужніших гончарних осередків України, де і сьогодні творчо працюють гончарі, керівництвом Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату І–ІІІ ступенів «Колегіум мистецтв у Опішні» (назва Ліцею до липня 2021 року) було прийнято рішення про створення Художньо-етнографічного музею «Відродження». 2005 року директор Ліцею Людмила Овчаренко ініціювала проведення етнографічних експедицій по Опішні та околицях селища. Тоді співробітники й учні навчального закладу почали проводити активні пошуки в складі керамологічних експедицій, у результаті яких було зібрано тисячі глиняних виробів опішнянських гончарів та етнографічний матеріал з їх побуту.

Спочатку знайдені речі займали одну кімнату старожитностей. Наступного року було облаштовано кімнату з роботами переможців ІІІ Всеукраїнського гончарського фестивалю, який проходив на творчо-виробничій базі закладу та облаштовано ще одну кімнату

старожитностей. У подальші роки проводилася цілеспрямована збиральницька робота й кількість музейних кімнат поступово збільшувалася.

Було затверджено Положення про Художньо-етнографічний музей «Відродження» Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату I–III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішні» імені Василя Кричевського, розроблено уніфікований паспорт.

До пошукової роботи активно долучилися учні. Із 2015 року до навчального плану школи було введено новий предмет «Основи керамології», Державним методичним центром навчальних закладів культури і мистецтв України було затверджено навчальну програму для цієї дисципліни. На характеристиці самого предмету зупинимося пізніше. Варто згадати, що у навчальній програмі для 10 класу передбачено підготовку і проведення керамологічної експедиції. Щороку наприкінці весни учні і викладач з Основ керамології здійснюють пошуки кераміки та іншого етнографічного матеріалу на території селища, і щоразу вони є вдалими. Вихованці Ліцею до проведення експедицій ставляться з великою цікавістю й відповідальністю. Під час походів вони знайомляться з історичним краєзнавством, опановують основні методи формування музейних колекцій та збору інформації про місцеве гончарство. Виснажені цілоденними пошуками, вихованці Ліцею завжди задоволені проведеною роботою. Особливо, коли вдається віднайти унікальні знахідки. Наприклад, цього року до таких можна віднести 2 миски, макітру, 3 пасківники, вогнетривку цеглу із тавром мастрів. Музейний фонд постійно поповнюється. Нині він налічує близько 8,5 тис. одиниць збереження.

Основний фонд складається із таких колекцій:

1. Колекція випускних робіт. Щороку учні 11 класу виконують випускні роботи з гончарства. Зазначена збірка глиняних робіт налічує більше трьохсот гончарних творів. Багато виробів прикрашають інтер'єр Ліцею. Це найрізноманітніші панно, вази, скульптурні та об'ємно-просторові композиції.

2. Колекція творчих робіт переможців Всеукраїнського гончарського фестивалю (2006) та тринадцяти Міжнародних молодіжних гончарських фестивалів (2007–2019). Учасників було більше двох тисяч. Це представники творчо обдарованої молоді з України, Білорусі, Румунії, Молдови, Грузії, Туркменістану, Китаю, В'єтнаму, Республіки Гана, Болгарії. Ними було створено понад три тисячі творчих робіт, які зберігаються у фондах шкільного музею. Колекція фестивальних робіт – це традиційне гончарство та сучасна, модерна кераміка, графічні й живописні твори, вишиванки, гобелени, аплікації, батіки, вироби зі шкіри, дерева, соломи, паперова

пластика, роботи у техніці печворк, етнокостюми, що розкривають тематику гончарства.

3. Колекція глиняних виробів корифеїв гончарства Опішного: гончаря, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України та Національної спілки художників України, заслуженого майстра народної творчості України, лауреата Всеукраїнської літературно – мистецької премії ім. Івана Нечуя-Левицького Пошивайла Миколи Гавриловича; гончаря, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України та Національної спілки художників України, заслуженого майстра народної творчості України, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка та Премії ім. Данила Щербаківського Омеляненка Василя Онуфрійовича; гончаря, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України та Національної спілки художників України, заслуженого майстра народної творчості України, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка та премії ім. Данила Щербаківського Китриша Михайла Єгоровича; гончаря, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України та Національної спілки художників України, заслуженого майстра народної творчості України, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка Білика Івана Архиповича; гончаря, Кавалера ордена «Трудової слави III ступеня» Острянина Михайла Максимовича; гончарівни, заслуженого майстра народної творчості України Селюченко Олександри Федорівни; гончаря, Кавалера ордена «Трудової слави III ступеня» Острянина Михайла Максимовича. Колекція – перлина музею. Цими роботами навчальний заклад пишається, береже. Вихованці мають можливість навчатися на кращих зразках народного мистецтва.

4. Колекція творчих робіт майстрів навчально-виробничої гончарної майстерні Ліцею. Колекція не залишає байдужим жодного відвідувача, бо ці гончарні твори поєднують талант та професіоналізм авторів, засвідчують розвиток традицій опішнянського гончарства.

5. Колекція етнографічних матеріалів. На сьогодні ця колекція музею одна з найбільш чисельних та цікавих. Тут зберігаються довершені витвори гончарів – глеки від простих до досконалих тиквастих форм, фляндровані мальовані миски та тарелі, що вишикувались на миснику. Також збірка вражає розмаїття форм і відтінків барил, куманців, макітер, горщиків, банок, декорованих рослинним та зооморфним орнаментом. Крім керамічних виробів у музеї зберігаються вишиті картини, розмальовані скрині, пряжки та багато інших речей побуту українців.

6. Колекція кращих робіт учнів Ліцею. Збірка щороку поповнюється новими надходженнями. Тут можна побачити глиняні

витвори як маленьких школярів, так і старшокласників. Від простих форм традиційної іграшки до пластично довершених скульптур, сервізів, свічників та тематичних композицій. Вас здивує розмаїття талантів і безмежність дитячої фантазії.

7. Колекція дарунків. Колекція дарунків формується з творів подарованих та виготовлених під час майстер-класів художниками з різних куточків України та зарубіжних країн. В колекції є роботи відомих художників України: лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Феодосія Гуменюка, митців Полтавщини: Павла Волика, Миколи Грибана, Віктора Трохимця-Мілютіна, Дениса Городничого, художниці-керамістки Світлани Пасічної та відомих українських керамістів: Володимира Хижинського, Мирослави Росул, В'ячеслава Віньковського, Лариси Антонової та інших.

8. Колекція експонатів російсько-української війни «Історія сьогодення України». У 2016 році відкрилась нова музейна кімната сучасної російсько-української війни. Про важкі та героїчні для сучасної України часи розповідають світлини. Уламки снарядів, гільзи, шеврони бригад, бронезилети, прапори з підписами бійців передають атмосферу буремних подій на фронтах нашої країни.

У 2011 році художньо-етнографічний музей «Відродження» Ліцею взяв участь у I Національному конкурсі керамологічних музейних експонатів «КераМузЕК – 2011», який проводився в рамках III Тижня Національного Гончарного Здвиження в Опішному «Здвиг-2011». У цьому конкурсі взяло участь 11 державних музеїв України. У їх числі один шкільний музей Колегіуму мистецтв (колишня назва Ліцею), який в номінації «Етнографічна кераміка» за експонат «Посудина» було нагороджено дипломом лауреата I ступеня, за експонат «Плесканець» – Дипломом лауреата II ступеня. У номінації «Дитяча творчість» – Дипломом лауреата III ступеня. 2012 року на такому ж конкурсі роботи шкільного музею у номінації «Етнографічна кераміка» отримали диплом III ступеню.

У 2012 та 2016 роках побачили світ каталоги робіт переможців I-IX Міжнародних молодіжних гончарських фестивалів [2; 3].

Музей відвідали сотні екскурсійних груп з різних куточків України та з-за кордону. До початку відкритої агресії рашистів 2022 року ці колекції постійно експонувалися на виставкових площах, які розташовані на території Ліцею (I та II поверхи, підвальне приміщення і прилегла територія). Для гостей Ліцею проводилися екскурсії та майстер-класи з гончарства. Нині музейні колекції експонуються на постійно діючих виставках, як в межах школи, так і у виставкових залах музеїв України.









Рішенням Департаменту культури і туризму Полтавської облдержадміністрації від 03 березня 2020 року (наказ №45) на основі подання й експертного висновку Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (лист від 03.02.2020 № 01-22/90) Художньо-етнографічному музею «Відродження» присвоєно звання «Народний музей». Також Ліцей проводить активну позашкільну виставкову діяльність і наші колекції експонувалися у виставкових залах Полтави, Києва, Одеси, Харкова, Львова, Сімферополя, Донецька та інших міст України й зарубіжжя (Польща, Литва, Азербайджан). Із 2014-го, особливо із 2022-го, років цей напрямок діяльності Опішнянського державного художнього ліцею імені Василя Кричевського, спрямований на популяризацію національної культури став менш активним. 2022 року підвальний поверх було

переобладнано під укриття для усіх учасників освітнього процесу в Ліцеї, більшість експонатів перенесено на зберігання у сховище.

Важко переоцінити значення керамологічних колекцій Музею для спеціалізованого з гончарства Ліцею. Фондові збірки постійно використовуються в освітньому процесі. Вони є предметом вивчення учнівських наукових студій. У музеї проводяться уроки з основ керамології, історії мистецтв, українознавства, основ технології гончарства. Музейні експонати використовуються на уроках математики (при вивченні тем «Симетрія», «Асиметрія»), гончарства (наочність), рисунку, живопису, композиції (у постановках), декоративно-прикладного мистецтва (наочність). Також, експонати етнографічної колекції використовуються у різноманітних презентаціях опішнянського гончарства, в експозиціях виставок, де поряд з етнографічною керамікою виставляються сучасні гончарні роботи.

Керамологія – наука про властивості глин, їх використання для виготовлення предметів і матеріалів різноманітного призначення, про їх роль у житті людських спільнот. На уроках з «Основ керамології» учні 7-10 класів вивчають традиції й професійну обрядовість в українському гончарстві; з'ясовують особливості цього виду художнього промислу в різних гончарних осередках (гончарні форми, декорування, технологія виробництва); вчать розрізняти кераміку різних археологічних епох та осередків гончарного виробництва; вивчають асортимент глиняних виробів та ін. Колекції Народного художньо-етнографічного музею «Відродження» є унаочненням під час розгляду більшості тем. Учні мають можливість визначити відмінні ознаки гончарних форм, розглянути мальований, ритований та ліплений орнаменти, ознайомитися із різноманітним декоративною скульптурою й свистунців. Окрему групу глиняних виробів становлять цегла, кахлі, плитка і черепиця. Оскільки вихованці Ліцею із першого класу вивчають гончарство, технологію гончарного виробництва вони опановують по мірі ускладнення навчальних завдань. Наявність власного музею із потужними, різноманітними й чисельними колекціями робить вивчення «Основ керамології» цікавим і більш предметним. Деякі гончарні вироби яскраво ілюструють ідеологічну функцію гончарства часів СРСР. Вивчення історії українського гончарства, причини його розвитку, стагнації й занепаду розглядаються у взаємозв'язку із загальною історією України та політикою влади щодо національної культури.

Таким чином, Народний художньо-етнографічний музей «Відродження» не лише зберігає і популяризує традиційне українське, переважно опішнянське, гончарство, а й допомагає в

опануванні багатьох навчальних предметів, особливо «Основ керамології». У ХХІ столітті діючих осередків традиційних художніх промислів в Україні є одиниці. Кожний з них етновизначальний, національно значущий. На державному рівні необхідно дбати про неперервність у передачі професійних знань через мережу фахових шкіл, виховувати нові покоління майстрів на кращих зразках художньої культури, які мають зберігатися у профільних музеях. Діяти такі музеї повинні при спеціалізованих школах, щоб стати невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Яскравим прикладом такого симбіозу є діяльність Народного художньо-етнографічного музею «Відродження» Опішнянського державного художнього ліцею імені Василя Кричевського.

Джерела та література

1. Гончарная мастерская Полтавского губернского земства в м. Опшне, Зеньковского уезда. *Образцовые мастерские Полтавского губернского земства*. Приложение к отчёту Полтавской Губернской Земской Управы за 1895 год. Полтава: тип. Л.Фришберга, 1896. С. 31–50.
2. Каталог робіт переможців Міжнародних молодіжних гончарських фестивалів у Опішному. Полтава : ФОП Говоров С. В. 2012. 32 с.
3. Міжнародні молодіжні гончарські фестивалі у Опішному : каталог робіт. – Харків : Вид-во «НТМТ», 2016. – 272 с. : 260 іл.
4. Овчаренко Л. Кам'янець-Подільський осередок гончарної освіти в Україні (1905–1933). Опішне : Українське Народознавство, 2015. 1280 с., іл. (Академічна керамологічна серія «Гончарні школи України», вип. 2, кн. 1).
5. Овчаренко Людмила. Гончарне шкільництво як визначальний фактор творчого розвитку українського традиційного гончарства (1894–1941). Опішне : Українське Народознавство, 2017. 1296 с. (Академічна керамологічна серія «Гончарні школи України», вип. 3). С. 274–392.
6. Овчаренко Людмила. Музейницька діяльність гончарних навчальних закладів упродовж першої третини ХХ століття – один із напрямків розвитку української культурної керамології. *Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності: регіональний вимір* : зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 вересня 2020 року). – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 116–126.
7. Солонина П. Гончарная мастерская Полтавского земства (Отчёт по командировке). *Земский сборник Черниговской губернии*. Чернигов: Издание Черниговской Губернской Земской управы, 1895. № 10-12. С. 34–53.